

Àngel Vergés i Gifra
Grup d'Estudis Etnopoètics

L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (AEFC) es va fundar l'any 1915, en una ampliació de l'Arxiu de Psicologia i Ètica Hispanes, per Tomàs Carreras i Artau (Fig. 1) en el Seminari de la seva Càtedra d'Ètica de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. L'Arxiu volia establir una gran xarxa de col·laboradors, estendre idees, editar i recopilar dades. Dins dels materials que encara es conserven a l'Arxiu trobem nombroses cançons que han passat desapercebudes. En general, la figura i l'obra de Tomàs Carreras és encara oblidada al nostre país, per bé que ha estat vindicada sovint pel doctor Calvo, bon coneixedor de la seva tasca al capdavant de l'AEFC: «Así, aquí se busca presentar la obra de Tomàs Carreras i Artau y Josep M.ª Batista y Roca, personajes olvidados pero importantes y destacados en nuestra historia disciplinar, en especial, el primero por su dilatada presencia y sus realizaciones en el mundo de la Etnografía catalana» (Calvo 1991: 7).

Amb aquest article esmentaré alguns cançoners del fons d'aquest arxiu i reivindicaré la figura del seu fundador. Lluís Calvo descriu molt bé el que va significar l'AEFC: «En realidad fue un proyecto de investigación de la cultura popular y tradicional supeditada a un fin: el estudio etnográfico de la colectividad con vistas a la elaboración de hipótesis y tesis sobre la realidad psicológica de las colectividades» (Calvo 1991 : 17).

Ben aviat l'empresa de Tomàs Carreras fou vista com un projecte d'un gran caràcter científic que responia a uns objectius i a un programa d'actuació ben coherents. L'Arxiu comptava amb un mètode de treball que consistia en comptar amb una xarxa de col·laboradors que poguessin aportar materials per anar nodrint el seu fons. Calia guiar i sistematitzar la recollida de materials i per això es van redactar diversos qüestionaris que van comptar amb l'assessorament de diversos experts, els quals van donar les directrius pertinents per fer una bona recollida dels materials. En total es van fer vint-i-dos qüestionaris. El cinquè qüestionari –al qual em centraré en aquest article– es dedicà a «La cançó popular» i va anar a càrrec de Robert Gerhard, músic i compositor amb una gran formació. Gerhard va conèixer Tomàs Carreras i el seu Arxiu gràcies al seu mestre Felip Pedrell. Les normes d'aquest qüestionari estableixen uns criteris molts marcats i molt clars basats en la integritat i l'exactitud dels materials:

I. Integritat.- És indispensable que la cançó popular sigui recollida *en tota sa integritat*, tant en la tonada com en la lletra. La cançó és *indivisible en tonada i lletra*: l'una no pot ésser recollida separada de l'altra. Totes les variants d'una cançó –així de la melodia com del text– deuen ésser anotades, sense sacrificar-ne cap.

II. Exactitud.- L'anotació de la tonada i de la lletra deu ésser inspirada en la escrupolositat més rigorosa. Eviti's el corregir al poble sense cap pretext. El recercador, davant del fet de la cançó popular, no deu interpretar, ni esmenar, ni tractar de reconstruir en el cas de trobar-se amb fragments. Els versos no s'han d'esmenar tant si hi manquen síl·labes com si n'hi sobren. Les paraules s'ha d'escriure tal com les pronuncia el poble, encara que siguin adulterades i no tinguin significat. La paraula correcta pot indicar-se al marge (Calvo 1990: 65).

Les indicacions tècniques de la recollida de cançons, però, requerien unes habilitats que no eren a l'abast de tots els compiladors:

III. Indicacions tècniques.- L'anotació musical ha d'ésser clara i correcta, amb aplicació exacta de la primera estrofa dessota de la tonada. Les demés estrofes es copiaran en una fulla adjunta. Deu indicar-se entre barres la rescobla, tornada o resposta, o sia la part melòdica que és repetida en cada estrofa. Indicar-ho així mateix al copiar la lletra, tan sols amb les primeres paraules cada vegada, separant les estrofes per un espai. Cal indicar també el moviment i expressió generals i llur modificació eventual (Calvo 1990: 65-66).

La complexitat tècnica de recollida de materials i el fet que aquests no fossin retribuïts podia dificultar l'èxit de l'empresa. En alguns centres docents –especialment en els seminaris– es van formar parelles de treball en les quals un estudiant recollia les lletres i un altre, amb habilitats musicals, escrivia la tonada. De fet, Robert Gerhard havia recomanat en les seves directrius crear petits grups de recerca: «Per tal d'estalviar-se temps i d'assolir una major perfecció en la tasca, recomanem la col·laboració cordial i constant entre dos investigadors encarregats de recollir simultàniament la tonada l'un i la lletra l'altre» (Calvo 1990: 67). És el cas per exemple del recull de 27 cançons del banyolí Lluís G. Constans musicades per Emili Leal, recollides l'any 1922 a l'Hospici de Girona. Un altre compilador és l'olotí Josep Dorca i González (1903-1957), el qual treballà amb equip amb Josep Albert Arnau l'any 1919 per anotar 50 cançons amb música. Així mateix, tal com apunta Lluís Calvo, Gerhard va treballar al llarg de l'any 1919 de forma experimental línies de recerca relacionades amb un mètode fonogràfic per a la recol·lecció i transcripció de la cançó popular. La constància que demanava Gerhard i l'altruisme dels compiladors semblava que havien de portar l'obra de Carreras al fracàs, tal com va passar amb la *Miscelánea folk-lórica* impulsada al segle XIX per Folklore Català. Els precedents de recerca col·lectiva no eren gens afalagadors:

La *Miscelánea folk-lórica* donava una imatge de pobresa i estretor de mires respecte a la disciplina folklòrica a Catalunya en aquella època, que tenia la seva correspondència estructural en l'esterilitat científica i en la incapacitat de crear una escola i d'articular la recerca més enllà dels esforços individuals. Si la primera part testimoniava les mancances del folklore a la Catalunya de finals de segle, la segona constituïa la constatació del fracàs d'una empresa que, en la seva ambició, havia pretès ignorar les conseqüències d'aquestes mancances (Prats 1988: 119).

Tomàs Carreras ho sabia prou bé i per això, i amb la col·laboració de Josep M. Batista i Roca, endegà un projecte ambiciós i valent. La resposta als qüestionaris, doncs, no va ser un fracàs i nombrosos treballs va començar a ampliar el seu fons. L'obra de l'Arxiu fou especialment ben acollida pel clergat. Podem dir, doncs, que la seva empresa fou reeixida. Tots els projectes de Tomàs Carreras se n'anaren en orris amb la Guerra Civil de 1936-1939. El fons de l'Arxiu fou saquejat i molts materials es van perdre. L'inventari dels materials que han perdurat fins avui sortosament documenta l'existència de 97 treballs relacionats amb el cinquè qüestionari: 28 de procedència desconeguda; 27 de les comarques gironines; 20 de les barcelonines; 8 de les comarques tarragonines; 7 de les lleidatanes; 5 treballs del País Valencià i 2 de les Illes.

L'obra de Carreras, imbuïda per l'esperit noucentista, tingué el seu màxim esplendor en el període en què regí la Mancomunitat de Catalunya i més concretament el període de 1915-1927. Aquest fou el període de més intensa activitat de l'Arxiu. De tot el fons de cançons conservat a l'Arxiu podem dir que les cançons curtes són les més abundants. La corrandà, fruit de la improvisació i la senzillesa formal (estrofes de quatre, cinc o sis versos heptasíl·labs que poden presentar rima consonant o ben assonant), propiciava un forma idònia per ser recollida. Les corrandes eren molt cantades en aplecs, en activitats manuals. Per bé que el país passava per un procés d'industrialització incipient encara es carbonava a bosc i, per bé que hi havia sectors de la societat catalana cada vegada més laïcitats que abanderaven un anticlericalisme militant, els aplecs a la Mare de Déu dels Àngels, al Mont i a Rocacorba (per posar tres exemples de les comarques gironines) eren encara molt concorreguts. No és una gratuïtat que el primer vers de la corrandà «Aquí dalt de la muntanya...» sigui un dels més divulgats i recollits en els cançoners.

Les propostes de recollida folklòrica, doncs, foren molt ben rebudes al Seminari Diocesà de Girona, situat molt a prop de la seva casa natal. El seminari de la seva ciutat comptava aleshores amb 300 alumnes i amb una biblioteca important amb una secció dedicada al folklore. També es demanava a rectors i seminaristes que guardessin un exemplar dels goigs pel fons de l'Arxiu dirigit per Carreras. En aquell temps, els interessos culturals dels seminaristes s'enca-minaren a través de la Congregació Mariana. Josep M. Marquès ho comenta: «Dirigida per un professor i relativament autònoma respecte de la direcció de la casa, la Congregació organitzava, a més d'actes de devoció i culte, sessions literàries i musicals, conegudes com a "acadèmies". De les acadèmies nasqué un certament literari, amb una vintena de premis anuals, se celebrà per primera vegada el 1915» (Marquès 2007: 201).

En aquests certàmens es va instituir «el premi de l'Arxiu», que volia premiar els millors treballs folklòrics dels seminaristes. Les dotacions d'aquest premi, que podia tenir accèssits, eren aportades per l'AEFC. Tots els treballs presentats

a aquest premi passaven al fons de l'Arxiu que, de mica en mica, anà enriquint el seu fons. Amb un ànim de notari Tomàs Carreras anotava pacientment els materials incorporats a la revista *Estudis i Materials*, la primera revista d'etnografia i folklore de Catalunya del segle xx. Així doncs, tenim constància d'alguns treballs del fons de l'Arxiu que més tard es van perdre. Un d'aquests és el treball premiat l'any 1916 amb el premi de l'Arxiu pel seminarista banyolí Lluís Comerma –germà del professor del seminari Josep Comerma, autor de la primera *Història de la literatura catalana* (1923)– d'un treball folklòric de gran importància. El seu treball conté 69 cançons amb lletra i tonada, tres ballets amb lletra i tonada i 67 corrandes. Comerma també és autor d'un recull de 22 cançons amb lletra i música enviades des de Sant Feliu. En aquell certamen literari fou premiat amb un accèssit un altre banyolí, Elies Pigem, amb un treball també molt exhaustiu que incorporava 73 cançons, 30 cançonetes burlesques i 42 corrandes. Els dos treballs ens ajuden a calibrar la importància que va tenir el seminari diocesà gironí per l'Arxiu d'Etnografia i Folklore. Alguns d'aquells seminaristes –com el mateix Pigem– van col·laborar també en l'Obra del Diccionari promoguda per l'Institut d'Estudis Catalans.

En aquell temps cal destacar les activitats culturals que es realitzaven al seminari menor que estava situat al santuari del Collell (la Garrotxa). En aquest col·legi s'organitzaven nombroses vetllades literàries i musicals. Molts dels treballs literaris dels alumnes lletraferits es van publicar al setmanari catòlic olotí *El Deber*, publicació que comptava amb un suplement literari titulat *LITTERÆ*.

D'entre els seminaristes gironins hem de destacar la figura de Xavier Carbó i Maymí (1893-1918), fill de Cassà de la Selva. Carbó esperonà els seus companys en la recollida folklòrica i feu importants reflexions al voltant del folklore i l'etnografia. El cassanenc fundà l'Agrupació Folklorística del Seminari i l'any 1916. Carbó exhortà la col·laboració dels seus companys en l'obra de Carreras. Carbó sostenia i creia ferventment que el folklore formava part de l'etnografia. El juny de 1917 el cassanenc clausurà les tasques de l'Agrupació amb la lectura d'un estudi folklòric ben suggeridor. Aquest treball forma inclòs en el llibre pòstum d'homenatge que els seus companys li dedicaren l'any 1919, després de la seva mort prematura. Carbó comenta la col·laboració dels seminaristes gironins en l'obra de Carreras i Artau. «A l'estudi de la història del caràcter s'encaminen els qüestionaris de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Amb el seu primer volum d'*Estudis i materials* ha redactat l'Arxiu els seus primers qüestionaris que han contestat degudament els seus col·laboradors, alguns dels quals estant escoltant-me» (Carbó 1971: 222). El president de l'Agrupació folklòrica del seminari també recollí un exhaustiu cançoner amb la lletra de 121 cançons popular en diferents comarques de Girona i a la Plana de Vic. El folklorista de Cassà comptà amb les aportacions del seu amic Antoni Malats, que s'encarregà de la música de les cançons recollides. Malauradament Carbó va morir ben jove i no va poder continuar molts dels estudis folklòrics que havia començat.

Fig. 2. Els folkloristes Xavier Carbó i Josep Casassa.

El catàleg de materials de l'Arxiu guarda també altres aportacions de diversos seminaristes: Llàmbert Font i Gratacós (1896-1980), fill de Besalú i futur xantre de la catedral de Girona. Un altre era Camil Geis i Parragueras (1902-1986), escriptor, compositor i músic. Geis és autor de *Rosa mística*, publicat l'any 1942, el primer llibre escrit en català publicat després de la Guerra Civil. Geis, igual que Antoni Malats, es dedicà a les lletres i a la música sagrada. En el catàleg de l'Arxiu és possible trobar-hi 51 peces recollides per Geis amb una vintena de cançons musicades. Un altre cançoner amb 19 cançons el consigna amb el seu amic Josep Casassa. Josep Casassa i Tassis (1903-1936) sacerdot de Sarrià de Ter, assassinat a Montcada i Reixach l'any 1936, és un dels grans autors oblidats del folklore català. La seva obra fou aprofitada per Joan Amades, amb el qual col·laborà amb nombrosos treballs folklòrics. Casassa és autor de diversos goigs i col·laborà en la secció folklòrica del butlletí del Grup Excursionista i Esportiu Gironí (GEiEG). El sarrianenc va guanyar premis importants als concursos del Llegendari Popular Català, dirigits pel

folklorista Rossend Serra i Pagès. L'autor de Sarrià de Ter va trametre a l'Arxiu de Carreras un altre treball amb 55 corrandes i 2 cançons (Fig. 2).

Els seminaristes i sacerdots vigatans també van participar en l'Arxiu de manera activa. Cal esmentar les aportacions d'Eduard Junyent (Vic, 1901-1978), historiador i arqueòleg, amb quatre treballs amb 126 corrandes i 62 cançons, recollits entre els anys 1920 i 1922. També les d'Antoni Malats, fill de Castellterçol, que feia el servi militar a Girona i que col·laborà de manera activa amb el gironí Xavier Carbó. Malats fou un important estudiós de la música sagrada. Malats i Eduard Junyent van trametre a l'Arxiu una col·lecció de 21 cançons, 5 amb música. I encara, Frederic Martí Albanell, fill de Torelló, envià a Carreras 35 cançons, 94 corrandes i 24 cantarelles. Albanell també participà en diverses convocatòries dels concursos del Llegendari Popular Català.

L'obra de Tomàs Carreras, doncs, fou un precedent importantíssim que inspirà l'Obra del Cançoner. No és res d'estrany, doncs, que el promotor de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya Rafael Patxot i Jubert comunicués a Tomàs Carreras el projecte de l'Obra del Cançoner amb una carta datada el 22 de febrer de 1921: «I a Déu plau, aquesta primavera confio poder iniciar una obra grossa, a la qual son per endavant convidats tots els folkloristes de bona voluntat: necessitarem que'ns ajudin amb els llurs materials i caldrà que tothom posi'l coll ben de ferm pera fer-ho lo mellor possible» (Calvo 1991: 25). Tal com apunta Lluís Calvo, els responsables de l'Obra del Cançoner van encarregar a l'AEFC l'elaboració de les directrius generals per a la recol·lecció de cançons i així Tomàs Carreras va entrar a formar part de l'equip directiu de l'Obra del Cançoner.

Tanto la participación de Pedrell como la de Gerhard fue, de hecho, el exponente de la preocupación existente en el A.E.F.C por la música popular, aspecto que se vio culminado, como ya se apuntó, cuando la Obra del Cançoner Popular de Catalunya encargó al A.E.F.C. la elaboración de las directrices generales para la recolección de canciones (Calvo 1991: 138).

No hi ha cap mena de dubte que els responsables de l'Obra del Cançoner van seguir amb interès l'obra de Carreras. De fet, la cultura catalana havia repòs favorablement la publicació de la revista *Estudis i Materials* de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya tal com feu l'Orfeó Català l'any 1917:

Aquesta publicació d'altíssim interès i d'innegable valor cultural, no dubtem que acomplirà una bella finalitat en l'actual moviment integral de Catalunya per lo tant ens és doblement agradosa l'ofrena que de dit exemplar s'ha dignat fer a la nostra Entitat, la qual, com també la Direcció de la *Revista Musical Catalana* li envia una entusiasta felicitació i les més corals mercès (Calvo 1994: 105-106).

Els responsables de l'Obra del Cançoner també van sol·licitar la intervenció de l'Arxiu per ordenar i delimitar les comarques per tal de planificar les diferents

missions. En una carta (datada el 12 de març de 1921) Josep M. Batista i Roca comenta a Tomàs Carreras aquesta demanda: «El senyor Folguera'm demanà ahir que avuy a dos quarts de set fos a la "Protectora" per assistir com a representant de l'Arxiu a una reunió que hi tindran juntament amb el Sr. Cèsar A. Torras, per parlar de la delimitació de comarques, y pera que jo hi pogués aportar les dades etnogràfiques que "l'Arxiu" posseïm» (Calvo 1991: 25).

Aquesta delimitació, tal com és prou sabuda, fou una qüestió polèmica ja que en aquest sentit va haver-hi dues tesis ben enfrontades alhora de planificar l'itinerari de les missions de recerca. Una tesi plantejava planificar les missions per comarques, tesi que defensava Rossend Serra i Pagès i l'altra –la que s'imposà finalment– fou defensada pels responsables de l'Orfeó Català, que era la traçar els itineraris de recerca en diferents comarques. El pare Massot sempre va creure que el mecenes Patxot, per aconseguir la decepció de Rossend Serra i Pagès davant aquella opció final, va crear els concursos del Llegendari Popular Català per tal d'aconseguir el reconegut folklorista.

L'obra de Tomàs Carreras i Artau, doncs, fou un precedent de gran importància que ajuda a entendre l'origen de l'Obra del Cançoner. No hi ha cap mena de dubte que la seva obra va ajudar a promoure l'Obra impulsada pel mecenes Rafael Patxot. És de justícia, doncs, que posem en relleu la tasca d'aquell insigne gironí i la seva tasca al capdavant de l'Arxiu que va dirigir.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CARBÓ, Xavier (1971): *Migjorn: selecta de poesies*, Cassà de la Selva, Imp. Matas.
- CALVO, Lluís (1990): *Catàleg de materials etnogràfics de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals (CSIC).
- (1991): *El «Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya» y la Antropología Catalana*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals (CSIC).
- (1994): *Tomàs Carreras i Artau o el tremp de l'etnologia catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARQUÈS, Josep M. (2007): *Una història de la diòcesi de Girona*, Girona/Barcelona, Bisbat de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PRATS, Llorenç (1988): *El mite de la tradició popular*, Barcelona, Edicions 62.